

ELSŐ SZAKASZ.

S Z É P I R O D A L O M.

I.

Költészet.

1. Magyar nyelven.

Korszakunk költészetét általában véve az erő és izlés hiánya jellemzi. Nemcsak hogy oly meglepő alkotások nem jöttek létre, melyekkel a tizenhetedik század dicsekedhetik, de alig van egy-két költői mű, mely a középszerűsége fölülemelkedik; a legnagyobb rész még ezt a színvonalat sem éri el. Legjobban érezhető a hanyatlás az elbeszélő költészetben, mely históriás énekek mintájára készült gyarló versezetekből állt. De azon rögtöni emelkedés után, melyhez a lökést Zrinyi adta meg, természetes is volt e visszaesés, melynek nyomaira már az előbbi században akadunk. A lantos költészet néhány finom izlésű és tehetséges művelőre talált; de a többi izléstelen rimkóvács egészen beleillett korába. A tanköltészet valláserkölcsi és bölcselkedő termékeit inkább a vallási vagy a philosophiai irodalomba lehetne sorozni, mert költőiség alig van bennük. A drámai költészet állása még tűrhetőnek mondható, mert

több jeles tehetségű író tett e téren kísérletet, s ha a siker nem volt arányban tehetségükkel, azt csak a mostoha viszonyoknak kell betudnunk, melyek nem nyújtottak alkalmat a tehetség fejlesztésére.

A lantos költészet, mint említettük, némi emelkedést mutatott, s ezt két jeles művelőjének, Amade- és Faludinak tulajdoníthatjuk. Várkonyi Amade László¹⁾ báró az ős Guthkeled nemzetiség sarjadéka, 1703-ban született. Tanulmányait a jezsuiták nagyszombati egyetemén végezte, azután Grácba ment, hol 1725-ben a bölcsélet doctorává avatták föl. 1729-ben eljegyezte Orczy Zsuzsánnát, de kevés ideig élt vele. 1734-ben katonai pályára lépett, s előbb százados, később ezredes-kapitány, majd generális adjutans volt. Kilépvén a hadseregből, 1750-ben a pozsonyi udvari kamarához valóságos tanácsosnak nevezték ki. Meghalt 1764. december 22-én.

Amade született lantos költő volt. A természet fogékony szívvvel áldotta meg, s ama könnyedséggel, melylyel egy lantos költőnek tárgyát kezelnie kell. Nyelve egyszerű, de épen mesterkéletlensége által vonzó. Képein, hasonlatain nem látszik semmi erőltettség; nem alkalmazza utonutfélen, csak a hol belsőleg szükségét érzi, s a hol teljesen megfelelnek érzelmeinek. És érzelmei valódi érzelmek, szive mélyéből fakadnak, s nem zeng

¹⁾ Horányi Nova Memoria I. 81. Katona Hist. Crit. XXXIX. 932. Toldy. M. Költ. Tört. II. 100. M. Költők Élete. I. 140. Vasárnapi Ujság 1866. 102.

képzelt világfájdalomról. Akkor van elemében, ha búslakodik, s elpanaszolhatja bűját, baját. Panaszai csendes sóhajtások, — kétségbeesést sehol sem olvashatunk ki dalaiból. „Amade — így jellemzi Toldy a költészet történetében — nagy könnyűséggel alkotta hol méla és epedő, majd kötődő és édes, és gyermekded dalait, melyek többnyire jól gondolva, szemléletes költői nyelven előadva vannak, s valamint hév folyamukkal, ugy inkorrekt bár, de dallamos lebegésű schémáikkal leginkább az olasz szerelmi énekekre emlékeztetnek; s alig is tévedünk, ha azokat idejében kelendő olasz melódiákra alkalmazottaknak tartjuk.“

A költő érzelmei bú és öröm közt váltakoznak; többet búsong, mint örül, de azért panaszai nem egyhangúak, nem untatók, és kesergő dalai sokkal sikerültebbek, mint azok, melyekben boldogságáról énekel. Ha dalait figyelemmel olvassuk, lehetetlen észre nem vennünk némi rokonságot közöttük és a Himfy-dalok között, s bár az utóbbiak sokkal tökéletesebbek, Amadét mégis Kisfaludy méltó előzőjének mondhatjuk.

Nem lesz talán érdektelen, ha dalaiból mutatványul néhány töredéket közlünk. Egyikben kedvese csapodárságán kesereg:

Azért égjek és szenvedjek,
Ki nem tud szeretni?
Hanem a ki minden szélre
Zászlóját ereszti?

De nem bir szívével, nem tud lemondani, s a következő dalban már könyörög szerelme tárgyához:

A tengernek szélvész után
 Habbjai apadnak,
 Az egeknek felhők után
 Csillagi ragyognak :
 Én szívem is már habozott,
 Fénycsillagom homályozott,
 Juttasd már partjához,
 Égő fáklyájához !

Majd ismét Amorra önti ki keserves panaszait:

Valljon van-e olyan sziv,
 Kihez volt ő vajha ¹⁾ hiv?
 Cukorral édesgetett,
 Méreggel megégetett,
 Minden dolga csak álnokság,
 Reménysege valótlanúság !

Mélyebb bánatról tanuskodik a rá következő
 dal, melyben ismét a hűtlen ellen fordul:

Oh miért nem mondottad,
 Hogyha nem szeretsz.
 Ha nem szenvedhettél,
 Minek késérgetsz ?
 Inkább meg nem öltél,
 Mintsem így vesztettél,
 Mért el nem temettél ?

És bánata újra meg újra panaszt csal ajkára,
 és a kegyetlen szépre gondolva fölkiált:

Értted, értted, már éretted
 Oh mennyit kell szenvednem !
 Erőszakkal, sok kínokkal
 Titkosan kell gyötrődnem ;
 Midőn kínoz s halált okoz,
 Mosolyognom, nevetnem,
 Szívlángomnak s bánatomnak
 Szikráját is ejtenem.

¹⁾ Valaha.

De borúra derü, a „kesergő szerelemre“ a „boldog szerelem“ következik, s költőnk is számüzi a bút, befogadja a reményt, midőn éneкли:

Én anygalkám, szép madárkám,
 Ime hozzád repültem,
 Te kedvedre s kezeidre,
 Mint a sólyom, megjöttem;
 Már míveljed, cselekedjed,
 Mint szívetem, ugy ítéljed,
 Édesem, kedvesem,
 Rabod vagyok, kegyesem!

Következő dalából pedig a teljes boldogság hangja szól:

Ki béborúlt a felhőben,
 Megtért napon fénye,
 Várás és nem-jövés után
 Édes szívetem kénye;
 A kit ingyen sem reméltem,
 S hogy megvetett, attól féltem,
 Most ölemben bágyadoz,
 Tűzszívetemben lángadoz,
 Halálból éltet okoz,
 S mézet nyújt ahhoz

Hogy ki volt Amade szívetének kínozója, s később vigasztalója, nem tudni. Dalaiban csak egy nevet említ, s az: Ilona; de hogy minden dala egynek szól-e, szintén nem tudhatjuk.

Amadét gyöngédsége, finomsága kiválólag a nők költőjévé teszi. Trivialitások, erősebb kifejezések, — melyek a korabeli írónál nem tartoznak a ritkaságok közé — nála nagyon ritkán fordulnak elő, szerelmi dalaiban épen nem.

Amadét kora talán alig ismerte, mert életében csak vallásos énekei jelentek meg, „Buzgó szívnek

énekes fohászzkodási“ cím alatt. Szerelmi dalait 1836-ban adta csak ki Amade Tádé gróf, e címmel: „Várkonyi b. Amade László versei.“ Egy lyrai regénye („Szerelmek“), melyben kalandjait mondja el, még nincs kiadva.

Faludi Ferenc¹⁾ 1704-ben, Németujvárott, Vas megyében született. Alsó és középiskoláit Sopronban végezte, azután tizenhat éves korában a jezsuita rendbe lépett. Bécsben és Grácban töltött növendék-évei után öt esztendeig tanított Bécsben, s ezen idő leforgásával a hittudományi tanfolyamra bocsátották, melyet 1734-ben végzett be, midőn áldozó pappá szentelték. Fölszentelése után egy évet Budán töltött, mint a viziváros német hitszónoka, azután Bécsben, Grácban és Lincben tanárkodott, míg Rómába nem hitták a sz. Péter templomába magyar gyóntatónak. Itt az olasz művészet remekműveinek szemlélése, és francia s olasz művek olvasása közt folytak le napjai. Folytatta Gracián „Aulicus“-ának fordítását, melyet még hazájában kezdett meg; azután Dorell angol jezsuita erkölcsi munkáinak átültetéséhez fogott. Öt évi távollét után visszatért hazájába, de csak rövid ideig tanított Nagyszombatban, mert Bécsbe hitták szintén tanárnak. Majd ismét visszatért Magyarországra, s a nagyszombati nyomdánál, a kőszegi rendháznál, collegiumnál, azután a pécsi rendháznál előljárósko-

¹⁾ Horányi Memoria Hung. I. 661. Katona Hist. Crit. XXXIX. 949. Philos. Pály. I. 1835. 67. Fasc. Eccl. 1842. II. 132. Pauer. Egyh. rend. érd. 464. Toldy. M. Költők Élete I. 136—160. Költ. Tört. II. 104.

dott, végre a pozsonyi könyvtár őrévé lett. Rendjének eltörlése után Rohoncra vonult vissza, s ott halt meg 1779-ben.

Faludi a költészetben képzelem és mély érzés dolgában hátrább áll Amadénál, de forma tekintetében fölülmulja őt. Dalai valóságos műdalok ugyan, de a népies elem befolyása alatt alkotott műdalok. „Ismerte a valódi népköltészetet, — mondja Toldy, — a magyar köznép dalait; ismerte és szerette a francia chansonokat, s amazok melegítő, ezeknek izlésnemesítő hatása alatt irogatta hol vig szeszélyű s jókedvű, hol derült életbölcsészetet lehelő költeményeit, melyek alkotásra, gondos átdolgozás- és technikai tisztaságra korabeli minden darabok közül határozottan kiválnak.“¹⁾ — Faludi költői lelke inkább a vidám érzelmekhez hajlott, míg Amadénál az ellenkezőt tapasztaltuk; Faludi kedélye sókkal könnyedebb, de épen azért kevésbbé mély érzelmű, mint amazé. Dalait a finom izlés és szép alak különösen ajánlják. Tárgyai: a természet, az emberi dolgok hiúsága, szerelmes kötődés, féltés, kiengesztelődés, idylli ártatlanság, szabadság, ritkábban vallásos érzések. — Mily kedvesen éneklí pl. egyik dalában a tavasz kellemét, s királyi mulatságnak mondja:

Pintyőke sírását, galambnak nyögését,
A játékos rigó hangos füttyülését,
Gerlicének busulását,
Társa után bujdosását
Szemre-fülre venni,
Más gonddal nem lenni.

¹⁾ T o l d y. Irod. tört. Pest, 1864—65. 109.

Máshol a hűtlenhez intézi szavait:

Köszönöm; hogy hamis voltál,
Mert láncomról leoldottál:
Eddig gondban, kínban éltem,
Hogy hívem vagy, mind azt véltem.
Fáradt szívem, pihenj már,
Veszteséged semmi kár!

Több dalában foglalkozik a szerencse forog-
dóságával, mint pl. az ismeretes „Fortuna szekerén
okosan ülj“ kezdetűben; vagy egy másikban, hol
ily jellemző szavakkal írja le a szerencsét:

Kopasz, béna és vak jószág,
Agyarkodó, fondorló;
Felkendőzött, aggott óság,
Nyughatatlan, kóborló:
A szerencsét jól megismérd,
S a mint szolgált, úgy dicsérd!

Kedves egyszerűség van a „Tarka madár“-ban,
melynek refrainje váltakozva:

Ha én tarka madár volnék,
Én is veled elrepülnék,
Tarka madár.

S a másik versszakban:

Ha én tarka madár volnék,
Soha veled nem repülnék,
Tarka madár.

Vig dalai közül valók a „Szakács ének“ és a
„Nincsen neve“, mely utóbbi az agglantokat gú-
nyolja, de szigorúan véve satirának nem mondható.
Egyházi, vallásos dalai: Szent István királyról, Szent
Imre hercegről, Az ur Jézushoz stb. — Idylljeit ¹⁾

¹⁾ V. ö. The w r e w k A. értekezését: „Faludy Ferenc me-
zőnyei.“ Budapest, 1875.

az ő idejében legjobban bámulták, de a mai kor idegenszerűségük miatt kevesebb becset tulajdonít nekik. — Faludi minden dalán valami szelid bájo ömlik el; nyugodtságuk a csendes megelégedés nyugodtsága, melyet hevesebb érzelmek nem zavar-
nak; s még ha bú zeng is, e bú vidámsággal, játszisággal elegy. Faludiban, a zordon klastrom-
cella lakójában valódi költői lélek honolt; dalait a mai olvasó sem fogja kicsinyléssel tenni le kezéből. (Költeményeit legelőször Révai adta ki 1786—87-ben. Azután Bacsfányi 1824-ben; legújabbán prózai munkáival együtt Toldy a Nemzeti Könyvtárban. Pest 1853. és külön Pesten 1854.)

Az egyházi énekköltők között legkiválóbb Rádai Ráday Pál¹⁾, kivel a protestánsok vallásos lyrája újra felcsillámlott. Ráday tanulmányait a losonci református iskolában kezdette meg, s miután a közép-iskola végeztével a német nyelv megtanulása végett egy évet Selmecen töltött volt, 1694-ben Körmöcre ment a felsőbb tudományok hallgatására. A következő évben Kajali Pálhoz, Nógrád és Hontmegye jegyzőjéhez ment patvariára, s oldala mellett két évet töltött. Ezen idő leteltével előbb katonáskodott, azután Nógrádmegyében jegyzőséget vállalt. 1704-ben II. Rákóczy Ferenc titkára lett, s több követségben járt Lengyel-, Svéd- és

¹⁾ Bod. M. Athénás 229. Wallaszky Conspectus Reip. Litt. 354. (Megjegyzendő, hogy itt, valamint a következőkben is Wallaszkynak 1808-iki kiadása értendő.) Horányi Memoria Hung. III. 108. Katona Hist. Crit. XXXVIII. 882. Toldy. M. Költők Élete. I. 136. Költ. Tört. II. 105. Századok IV. 1870. 258. VII. 1873. 296.

Poroszországban. Időközben az-erdélyi cancellária igazgatójává tették. 1709-ben Benderben volt követ, s itt írta nagyobbbrészt az énekeskönyvet, melyről alább lesz szó. Egyik előmozdítója volt a szatmári békének, s 1712. és 1714-ben mint nógrádmegyei követ jelen volt a pozsonyi országgyűlésen. Meghalt 1733-ban. „Lelki Hódolás“ cím alatt egy imád-ságos könyvet, s ehhez függesztve egyházi énekeket adott ki (Debrecen, 1715), melyek a református énekköltészet legbecsesebb darabjai közé tartoznak. Valódi, mély vallásosság lengi át dalait, gondolatai hathatóságok, nyelve erőteljes. Mutatványul álljon itt néhány sor a „Szeretetről“ című énekből:

Mi lehet nagyobb szeretet annál,
Mint midőn értem életed letetted,
Drágább szerelmed tiszta aranynál,
Mert szent véredet értem kiöntötted:
Oh uram! indíts szerelmet bennem,
Legyek kész érted halálra is mennem.

Vagy „Az embernek maga-megtagadásáról és har-cáról“ címűnek befejező versszaka:

Oh uristen! légy melletttem,
Jobb kezeddél állj felettem;
Hogy nyerjek győzedelmet
S leljek nálad kegyelmet;
Éljek néked, Jézusomnak,
Haljak meg magam-magamnak:
Légyek egy szív szent sziveddel,
Hogy magadhoz végre végy el.

Sz ö ny i B e n j a m i n ¹⁾ hódmezővásárhelyi pap szintén a jelesebb énekköltők sorába tartozik.

¹⁾ Bod. M. Athénás 284. Horányi Memoria Hung. III. 373. Wallaszky Consp. Reip. Litt. 278. Toldy. Költ. Tört. II. 105.

Vallásos dalai, melyeket „Szentek hegedüje, vagy üdvösséges új énekek“ cím alatt bocsátott közre (Kolozsvár 1762), szépek ugyan tartalmukra nézve, de alak tekintetében gyengék. — Sartorius János ¹⁾ eperjesi evangélikus prédikátor is adott ki egyházi énekeket, e cím alatt: „Az igaz idvesség útjára mutató és szent penitenciatartásra serkengető magyar lelki óra, avagy énekeskönyv“ (Wittenberg 1730), de ezek az előbbi kettővel sem tartalom, sem alak tekintetében nem vetekedhetnek. — Juhász Máté ²⁾ „Szép ájtatos külömbkülömbféle magyar versek“—et adott ki (Kolozsvár 1761), melyek azonban kevés becsüek. — A graduale, vagyis a hymnusok könyvének nagyobbításában jelentékeny része volt szenicei Bárany Györgynek ³⁾, a jeles hitszónoknak. — Dávid zsoltárainak fordítását eszközlé nagymegyeri Besnyei György ⁴⁾, madari lelkész, az ismeretes bibliafordító, s jeles fordítását „Kis Biblia“ cím alatt adta ki (Miapolis 1740). — A mi a katolikus énekköltészetet illeti, annak csak szegény voltáról írhatunk. A Szelepcsényi-féle énekgyűjteménynek új énekekkel bővített kiadása jelent meg e cím alatt: „Cantus catholici ex editione Szelepcséniana. Régi és új deák és magyar ájtatos egyházi énekek

¹⁾ Wallaszky Consp. 299. Sándor. M. Könyvesház 84. Toldy. Költ. Tört. II. 105.

²⁾ Sándor. M. Könyvesház. 120.

³⁾ Wallaszky Consp. Reip. Litt. 297. Horányi Nova Memoria I. 284. Katona Hist. Crit. XXXIX. 936.

⁴⁾ Horányi Nova Memoria. I. 454. Katona. Hist. Crit. XXXIX. 941.

és litániák . . . most ujonnan megszaportattak.“
(Nagyszombat 1738.)

A tanköltemények közül Bertalanfi Pál¹⁾ jezsuitától kettő érdemel említést, u. m.: „Nagyravágyó és semmi bizonyos vallású világfű-nak az emberi sorsnak változásán való keserves siralma stb.“ (Bécs 1750.), és a „Jó szerencsének irigylői ellen irattatott egynéhány magyar versek“ (1751.) Ezek, valamint Verestói György²⁾ versei (Kolozsvár 1762) azon időben igen olvasottak voltak, ámbár az erkölcsi tartalom nagyon háttérbe szorítja bennük a költőiséget, úgyhogy nem egyebek versben irt izetlen prózánál. — Kalmár György³⁾ több ezer hexameterből álló tankölteményt irt „Az emberről et de quibusdam aliis“ címmel, mely mint költői mű egészen értéktelen. Ide sorozhatjuk még Wessprémi István⁴⁾ emlékverseit: „Magyar királyok versekben“ (Bécs 1752), és Pap István⁵⁾ „Magyarország“-át (Nagy-Károly 1763), mely földrajzi tartalmú. Költői becse egyiknek sincs.

Az elbeszélő költészet termékei közül a régi históriás énekekre emlékeztetnek olasztelki

¹⁾ Bod. M. Athénás 36. Horányi Memoria Hung. I. 284. Fasc. Eccl. 1842. II. 284. Wallaszky Consp. Reip. Litt. 185. Toldy Költ. Tört. II. 99.

²⁾ Benkő Transsylvania II. 278. 507. Fessler Gesch. X. 430. Szilágyi S. Erdély irodalomtörténete. (Bud. Szemle VI. 1859. 11, 33. Toldy Költ. Tört. II. 99.

³⁾ Horányi Memoria Hung. II. 272. Toldy Költ. Tört. II. 100.

⁴⁾ Sándor. M. Könyvesház 108. Toldy Költ. Tört. II. 98.

⁵⁾ Toldy Költ. Tört. II. 99.

Kolumbán János ¹⁾ költeményei, többi közt kedvelt népkönyve: „Néhai tordai hadnagy Vida György facétiáinak, jeles tréfálódásainak históriája, melyet hevertében melankóliái között magyar versekben foglalt szödemeteri házánál“ (1759.) Első részében panaszkodik, hogy a magyar nemzet megfeledkezik „jeleseiről,“ milyen például Vida György ügyvéd, később tordai hadnagy, kinek emlékét akarta verseivel föleleveníteni. A második részben Erdélyt írja le s elérvén Tordáig, Vida szülőhelyéig, áttér hősére, elmondja csinytetteit, a rabszöktetést, Serédi csúffá tételét, a Teleki Mihálynak vitt veréb-ajándék történetét stb. A Csalóka Péter-féle alakok, melyekhez Vida György is tartozik, mindig kedveltek voltak a népnél s az alsóbbrendű olvasóközönségnél, és több népmesének vannak ilyes hősei. Nevetünk e mulatságos fickókon, kik egyre-másra tréfálják meg környezetüket, de nem egyszer maguk húzzák a rövidebbet. Kolumbán Vida Györgye azonban nem mondható sikerültnek, mert azonkívül, hogy az aljasságig parasztos, a költő elfordítja tőle rokonszenvünket, midőn Telekivel szemben gonosz boszúállónak tünteti föl. Egy kis komikum e jelenetben hasznára válhatott volna a szerző hősenek, noha a munka költőinek sem így, sem úgy nem mondható. Az izléstelen kor azonban mind „Vida Györgyöt“, mind Kolumbán másik művét, „A régi pogány istenekről való históriá“-t (Debrecen 1766) mohón olvasta.

¹⁾ Benkő Transsylvania II. 483. Katona Hist. Crit. XXXIX. 971. Toldy Költ. Tört. II. 98.

— Költőietlenségben Kolumbán műveinek méltó versenytársa a rimes krónika, melyet a székely Csízy István ¹⁾ irt Buda várának török rabságáról és felszabadulásáról: „Királyi Buda vára mennyi ideig sínlett a török igája alatt és az alól lett kedves felszabadulhatásáról“ (Kolozsvár 1767.) — A sajpüspöki Hriágjel Márton ²⁾ „Telemachus“-ával (1757) és Curtius Rufus után készült „Világbiró Nagy Sándor“-ával (1758) Gyöngyösi István követőjévé szegődött, de messze hátramaradt mesterétől, s művei meg nem jelenésével nem sokat veszített az irodalom. — Az elbeszélő költők sorában jelentékeny helyet foglalt el, s kiválóbb figyelmet is érdemel Lázár János ³⁾ gróf, az erdélyi rendek elnöke, lelkes hazafi, ki a mellett, hogy a közügy terén hazájának hasznos szolgálatokat tett, latin és magyar költeményei által kortársainál oly közkedveltségre tett szert, hogy magyar Apollónak nevezték. Legjelesebb műve „Florinda, azaz: Spanyolországnak ezen grófkisaszszony miatt lett romlása, melylyel együtt Olasz-, Francia- és Spanyolországban található ritkaságok leirattatnak (Szeben 1760.) Főkútfeje egy 1704-ben Brüsszelben megjelent könyv volt, melynek címe:

¹⁾ Horányi Nova Memoria I. 733. Katona Hist. Crit. XXXIX. 945. Toldy Költ. Tört. II. 98.

²⁾ Toldy Irod. tört. Pest 1864—65. 107

³⁾ Bod. M. Athénás 159. Benkő Transsylvania II. 289, 486. Horányi Memoria Hung. II. 476. Wallaszky Consp. Reip. Litt. 318. Fessler Gesch. X. 425, 446. Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Bud. Szemle VI. 1859. 34.) Toldy Költ. Tört. II. 89.

„Voyages historiques.“ Lázár bevezetésében Európa elragadásáról szól, még pedig nem minden költőiség nélkül. Jellemzésére ide igtatunk néhány sort Európa panaszából, melynek gyengédségét a nyelvnek nem eléggé ügyes kezelése néha elenyészeti ugyan, de így is észrevehető, hogy Lázár izlés dolgában magasabban állt a korszak többi elbeszélő költőinél. Ime e néhány sor :

Bár tört volna lábam ajtó küszöbjénél,
Szegett volna nyakam kedvem mezejénél,
Szakadt volna karom virág gyökérjénél,
Vakult volna szemem bika fejrénél!

Az első részben Spanyolország fekvése, nevei, terményei, udvara, szigorú etiquette-jével, a spanyolok nyelve, ruházata, jelleme, betegségei, vallása, s végül (a papi és világi főbb méltóságok mellőzésével) az aranygyapjas rend keletkezete vannak leírva. A második rész Olaszország, különösen Turin, Milano, Genua, Mantua, Velence, Lucca, Flórenc, Bologna, Loretto, Terni, Tivoli, Róma és Nápoly ritkaságait s régiségeit tárgyalja. A harmadikban a szerző Franciaországra tér át, s Marseille, Grenoble, Briançon, Lion, Valence, Vienne, Nions, Toulouse, Montpellier, Clermont, Poitiers, Páris, Versailles, Saint-Germain, Fontainebleau, Saint-Denis és Alincourt nevezetességeit veszi sorra. A negyedik részben újra Spanyolhonba tér vissza, s Toledo, Madrid, Aranjuez, Compostella, Nios, Villila, Saragossa, Sevilla és Cadix szépségeit írja le. Természetes, hogy e négy rész az említett utazási munka után készülvén, nem igen rendszeres; a mondák és adomák, melyeket sokszor közbeszó,

nem mindig kifogástalanok, de legalább nem találkozunk oly durva kifejezésekkel, melyeknek Kolumbánnál gyakoriak. Lázár csak az ötödik részben tér át voltaképen tárgyára, a Rodrigo és Julián-féle mondára, mely Florinda meggyalázását Rodrigo király által, s ennek következményét, a goth birodalom tönkremenését tárgyalja. A költői tehetőséget a „Florinda“ szerzőjétől nem lehet egészen eltagadni, de nagy hibát követett el, midőn mellőzve a költészet törvényeit, ily helytelenül rendezé be tárgyát. Különben ezt megbocsáthatjuk neki, mert célja nem az volt, hogy költői, hanem hogy ismeretterjesztő művet adjon a közönség, főleg a nők kezébe, melynek csak fűszerét képezi az elbeszélés. Főérdeme abban áll, hogy a magyar nyelvet művével az előbbkelő körökben terjesztette. — Említést érdemel még Dálnoki Veres Gerzson¹⁾, ki verses krónikát írt a kurucvilág eseményeiről, mely azonban csak történeti, s nem aestheticai szempontból becses; — és Cserei Farkas²⁾, ki a mohácsi vészről, Buda bukásáról, a török foglaltsokról s egyéb történeti tárgyokról írt költeményeket, de ezekről bővebben nem szólhatunk, mert kiadatlanok.

A dráma-irodalom nem mondható épen elhanyagoltnak. Az iskolai drámák, különösen a jezsuiták gymnasiumaiban még mindig virágzottak; nyelvük természetesen nagyobbbrészt latin volt, de

¹⁾ Uj Magyar Muzéum 1853. I. 237. Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Bud. Szemle VI. 1859. 33.)

²⁾ Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Budapesti Szemle VI. 1859. 35.)

némely iskolában magyarul is művelték. Kiadva közülök igen kevés van; nagy részük kéziratban maradt, még nagyobb részük elveszett, vagy lap-pang. De a meg nem levőknek is ösmerjük leg-alább előrajzait, melyekből következtetést vonha-tunk magukra a darabokra. Tárgyukat dráma-íróink a hazai és külföldi, régibb vagy újabb tör-ténetből, gyakran a bibliából is merítették; voltak látványos allegoricus darabok is, zenével, tánccal, mulatságos intermezzókkal vegyítve, de irányuk mind egy volt, t. i. erkölcsi. A darabok, Toldy íté-lete szerint, nagyobbrészt ármánydarabok lehettek, melyekben a cselekvény nem annyira a jellemek-ből, mint inkább az érdekek külső összeütközésé-ből indult ki, s így érdekesek voltak ugyan, de nagyobb költői becset nem tulajdoníthatunk nekik. A dráma-írók között azonban több kiváló tehet-ségre is akadunk, kik a bonyolításban, a párbe-szédekben, érdekes mese szövésében nagy drá-mai erőt tanúsítottak, de korukban és elszigetelt állásuk miatt, melyben kevés élettapasztalásra te-hettek szert, tovább nem fejlődhettek. — Az isko-lai drámák, melyeket eddig — jobbára csak elő-rajzaikból — ismerünk, a következők¹⁾: *Boldizár (Székesfejérvár 1766); Constantinus Porphyrogeni-

¹⁾ Ezen előrajzok nagyobb részét, úgy szintén az alább fel-sorolandó latin drámák előrajzait is Mátray Gábor, Toldy Fe-renc és Jerney János közleményei után (Akad. Értesítő 1851. 259, 263.) soroljuk el; a csillaggal jegyzettek a magunk pótlékai, me-lyeket részint a nemz. muzeum, részint az egyetem könyvtárában találtunk. — Megjegyzendő, hogy a zárjelben álló helynév és év-szám az előadás helyét és idejét jelöli.

tus, melyről még bővebben lesz szó; Cyrus (Nagyszombat 1758); Fridericus szász herceg (Sárospatak 1753); Imre és Konrád Esztoráz (Kassa 1763); *Isaak, a megváltónak képe (Nagyvárad 1769); Jekóniás (Győr); Joacház (Eger 1762); Keresztény Herkules, avagy Achomet vezéren dücsőséges diadalmát vevő Dobó István (Pozsony 1729); Nehemiás (Nagyszombat 1761); Semiramis (Győr 1758); Tamerlán (Pápa 1761).

A dráma-írók közül Faludi, Illei, Kereskényi és Kunics a kiválóbbak. Faludi Ferenc „Constantinus Porphyrogenitus“ című szomorújátékot írt „öt végezésben,“ melyet a nagyszombati collegium növendékei adtak elő 1750. szept. 13-án. A darab meséje röviden a következő: Leo keletrómai császár fiát Constantinust halálos ~~ágyán~~ két főtanácsosára, Romanus- és Phokasra bizza. Halála után e kettő elkezd egymás ellen ármánykodni, mind-egyikük a másikat akarván kitúrni helyéből. A szerencse Romanusnak kedvez, s ez egy ideig maga uralkodik az idétlen herceg helyett. De nagy-ravágyása még ekkor sem hagyja nyugodni; azon van, hogy Constantinust egészen megfoszsza trónjától és saját fiát, Artemiust tegye helyébe. De fondorkodása gyűlöletessé teszi a nép előtt, s még saját fiai is ellene szövetkeznek Phokással. Romanust száműzik, a trónt pedig Constantinus foglalja el. Mint e rövid tartalomból is látható, a darab erkölcsi célzattal bír, mely leghatározottabban a költői igazságszolgáltatásnál lép előtérbe. — Illei János¹⁾ komáromi születésű jezsuita három szo-

¹⁾ Horányi Memoria Hung. II. 213. Pauer Egyh. r. Érd. 107. Lányi. M. Clerus Érd. II. 92. Toldy Költ. Tört. II. 107.

morújátékokat bocsátott közre e címmel: „Salamon, Ptolomaeus és Titus“ (Kassa 1767), melyeket az ügyes alakítás s az élénk párbeszédnek tesznek érdekesekké, de csak kettejük eredeti, a harmadik Metastasióból van fordítva. — Kereskényi Ádám ¹⁾ jezsuita tanár, később Kőszegen és Esztergamban házfőnök, két szomorújátékokat: „Cyrus és Mauritius“ adott ki (Kassa 1767), melyek szintén a jelesebbek közül valók. — Kunics Ferenc ²⁾ kolozsvári, nagyszombati, később kassai jezsuita tanár (1697—1763), egy jeles drámai művet irt, melynek címe: „Szedetziás, keserves játék“ (Kassa 1753). — Az Akadémia könyvtárában megvannak Tantz Menyhért ³⁾ darabjai kéziratban, u. m. „Pál“, szomorújáték; egy intermezzo énekekkel és „Bacchus“, egy mythologiai színmű, szintén énekekkel. — Ennyiből áll az, a mit drámai költészetünkben érdemesnek tartottunk fölemlíteni. Nem a tehetség, csak az alkalom hiánya okozta, hogy dráma-íróink közül magasabb fokú igényeknek egy sem felelt meg.

¹⁾ Horányi Memoria Hung. II. 329. Katona Hist. Crit. XXXIX. 967. Fasc. Ecccl. 1842. II. 136. Pápay. M. Lit. Esmerete 400. Pauer Egyh. r. Érd. 459. Lányi. M. Clerus Érd. II. 96. Toldy Költ. Tört. II. 108.

²⁾ Horányi Memoria Hung. II. 447. Benkő Transsylvania II. 455, 607. Katona Hist. Crit. XXXVIII. 973. Fasc. Ecccl. 1842. II. 137, 310. Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Bud. Szemle VII. 1859. 237.) Pauer Egyh. r. Érd. 459. Lányi. M. Clerus Érd. II. 99. Toldy Költ. Tört. II. 108.

³⁾ Toldy Költ. Tört. II. 107.

2. Latin nyelven.

A latin költészet művelői nagy számmal voltak; majdnem kizárólag a klastromok lakói közül kerültek ki, s olvasóközönségre is csak ott számíthattak. Jelentékenyebb mű nagyon kevés van; alkalmi darabok, ódák, epigrammok és iskolai drámák képezik az egész latin költészetet, mely már csak romjaiban gondolhatott vissza Janus Pannonius dicső korára.

A latin költők közül említésre méltók: Lázár János¹⁾, ki ifjú korában sokat utazott, többi között Konstantinápolyban is hosszabb ideig tartózkodott, s itt egy arab munkát, mely a törökök hadügyeiről szólt, franciára tette át, Hafiz dalait pedig latinra fordította. Irt latin költeményeket és tudományos műveket versekben, melyeket a ferde izlésű kor mohón olvasott. — Bajtay Antal²⁾ kegyesrendi szerzetes, később Erdély püspöke, meglehetősen sikerrel verselt latinul. — Bajcsy János³⁾ szorgalmasan tanulmányozta a latin classicus költőket, s példájuk után indulva kísér-

¹⁾ Bod. M. Athénás 159. Wallaszky Consp. Reip. Litt. 318. Horányi Memoria Hung. II. 476. Benkő Transsylv. II. 289, 486. Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Bud. Szemle VI. 1859. 30.)

²⁾ Horányi Memoria Hung. I. 80. Nova Memoria I. 223. Molnár. M. Könyvház VII. 1795. 12. Katona Hist. Crit. XXXIX. 935. Fessler Gesch. X. 445. Lányi. M. Clerus Erd. II. 98.

³⁾ Horányi Nova Memoria I. 255.

letet tett a versköltésben. — Biró István ¹⁾ kolozsvári jezsuita tanár és Csiba Mihály ²⁾ jezsuita hitszónok szintén foglalkoztak a latin költéssel. — Gyalogi János ³⁾, a híres jezsuita hitszónok alkalmi verseket és elegiákat írt, s az utóbbiakat közre is bocsátotta: „Theophili romano-catholici in psalmos elegiae.“ (Nagyszombat 1726) és „In psalmos poenitentiales elegiae“ (U. o. 1726.) cím alatt. Ezen költeményeit, melyek az atheismus-, a szentháromság-, a hit-, a megváltóról stb. szólnak, mély vallásosság lengi át, s nyelvük is választékos. — Raab István ⁴⁾ jezsuita elegiákat és leveleket adott ki; Adányi András ⁵⁾ jezsuita tanár és hitszónok ódákat írt. — Daróczy György ⁶⁾ és Kromholcz Mihály ⁷⁾ jezsuiták epigrammákat bocsátottak közre.

¹⁾ Horányi Nova Memoria I. 485. Pauer Egyh. r. Érd. 464.

²⁾ Katona Hist. Crit. XXXVIII. 896. Fasc. Eccl. 1842. II. 327.

³⁾ Horányi Memoria Hung. II. 52. Katona Hist. Crit. XXXIX. 955. Fasc. Eccl. 1842. II. 133. Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Bud. Szemle VI. 1859. 9, 33.) Lányi. M. Clerus Érd. II. 101.

⁴⁾ Katona Hist. Crit. XXXIX. 994. Fasc. Eccl. 1842. II. 334.

⁵⁾ Horányi Nova Memoria I. 17. Benkő Transsylv. II. 446. Katona Hist. Crit. XXXIX. 932. Fasc. Eccl. 1842. II. 325. Pauer Egyh. r. Érd. 457. Lányi. M. Clerus Érd. II. 100.

⁶⁾ Katona Hist. Crit. XXXVIII. 856. Fasc. Eccl. 1842. II. 327. Pauer Egyh. r. Érd. 457, 464.

⁷⁾ Katona Hist. Crit. XXXVIII. 873. Fasc. Eccl. 1842. II. 331.

A dráma-irodalmat sokan művelték, különösen a jezsuita tanárok közül. Jelesebbek: Bartakovics József¹⁾ kassai jezsuita tanár, ki „Moy-ses“ és „Simon Machabaeus“ című drámákat írt. — Mártonfi József²⁾ eleinte magyarul verselt, és nem sikertelenül; később azonban egészen a latin költészethez fordult, és honi tárgyú, nagyobb-részt történeti drámákat írt, mint „Buda,“ „Nádasdy,“ stb. — Derzsy István³⁾ kolozsvári igazgató egy „Vir regius“ című szindarabot adott ki (Kolozsvár 1713.) — Kéri Bálint⁴⁾ jezsuitának allegoricus darabjai vannak; végre rendtársa, Világi István⁵⁾, egy „Arsinoe“ című szomorújátékot adott ki (Nagyszombat 1730.)

Az iskolai színműveket egyszerűen felsoroljuk:⁶⁾ Abdolonymus (Győr 1762); *Adonis (Nagyszombat 1765); Adonius (U. o. 1768); Aelius Sejanus (Pécs 1760); Ajax et Teucer (Pozsony 1757); Alexis (U. o. 1756); *Alexius Iapon (Kolozsvár 1761); Ambitio vindicata (N.-Szombat 1719); Amicitia fraudulenta (Miskolc 1756); Andreas (N.-Szombat 1767); Anselmus (U. o. 1765); Ariaspes (Pozsony 1768);

¹⁾ Horányi Memoria Hung. I. 307. Molnár. M. Könyvház IX. 1797. 28. K a t o n a Hist. Crit. XXXIX. 937.

²⁾ Szilágyi S. Erdély irodalomtört. (Bud. Szemle VI. 1859. 35.

³⁾ U. o. 33.

⁴⁾ K a t o n a Hist. Crit. XXXVIII. 869. Fasc. Eccl. 1842. II. 308.

⁵⁾ K a t o n a Hist. Crit. XXXIX. 1014. Fasc. Eccl. 1842. II. 322.

⁶⁾ L. a 34. lapon levő jegyzetet.

Arsinoe (N.-Szombat 1730); Artaxerxes de Artabano triumphans (Eperjes 1729); Artaxerxes (Trencsin 1758); *Artaxerxis clementiae indoles (Pest 1723); Aspar (N.-Szombat 1758); Aurelius (Szakolca 1768); Aurelius (N.-Szombat 1768); Babilas (Besztercebánya 1761); *Bebekus Emericus et Joannes Zapolyi (Kolozsvár 1723); Bomilcar (Komárom 1766); Cariolus (U. o. 1768); Castrum ignorantiae expugnatum (U. o. 1730); *Certamen deorum in ornando Amynta (N.-Várad 1766); *Cumte e latebris in thronum sublimatio (Kolozsvár 1762); Cyrus Minor (N.-Szombat 1756); David (Trencsin 1756); Dux fortunatae insulae (Szakolca 1757); Edmundus (Pozsony 1766); Emericus (N.-Szombat 1768); Emericus et Andreas (Trencsin 1761); Fabius Maximus Cunctator (N.-Szombat 1729); Felix Bellator, sive Thomas Erdődus (Nyitra 1728); *Fides in regem et patriam, seu Georgius Estoras (N.-Szombat 1727); Filius prodigus (Besztercebánya 1756); Focillus (N.-Szombat 1767); Fraternalis in fratrem impietatis ultio (U. o. 1714); Gygas Pusio (U. o. 1729); Habis (Kassa 1762); Haraldus et Erricus (Győr 1761); Heribertus (N.-Szombat 1767); Heros Chinensis (Kőszeg 1762); Homagium religionis, Palladis et Honoris (N.-Szombat 1713); Hymenaeus fraude proditus (N.-Szombat 1725); Ibranus (N.-Szombat 1756); Idantyrus (Kolozsvár 1735); Idomenaeus (N.-Szombat 1765); Ischirion et Hiacynthus (Kassa 1766); Jagello (Soprony 1738); Jehanguirus (Komárom 1756); Joannes Cantacuzenus (Komárom 1766); Joas (N.-Szombat 1769); Joas rex Judae (Ungvár 1765); Jonathas (N.-Szombat 1769); Josaphat (U. o. 1769);

Judas Machabaeus (Selmec 1757); Julius martyr (Kassa 1763); Ladislaus sanctus (N.-Várad 1744); *Leangus (Szakolca 1761); Lisbius (Bazin 1761); Marcus Lucullus et T. Volumnius (N.-Szombat 1734); *Matthaeus et Simon (U. o. 1746); Meleager (Trencsin 1761); Meribal (Buda 1755); Midas (Pozsony 1770); Mithridates (U. o. 1738); *Moses (N.-Szombat 1749); Moyses (N.-Szombat 1749); Nehe-
 mias (U. o. 1761); Neo-Phoebus (Liptó 1730); Nexus indissolubilis (Nyitra 1726); Nicomedes (Kassa 1742); Nobile hyperduliae Marianae proemium (Trencsin 1724); Octavianus Caesar (N.-Szombat 1759); Odoardus (U. o. 1764); Palilia Sacra (Esztergam 1765); Pancratius (Komárom 1756); Papi-
 nianus Tetragonos (Eperjes 1769); Primus Estoras (Eger 1762); Procopius (Trencsin 1756); Proemium fidei et amoris (Soprony 1735); Pythias et Damon (N.-Szombat 1761); Quintus Fabius (Szakolca 1759); Regulus (Selmec 1758); Romulus et Remus (Tren-
 csin 1759); Salomon et Geysa (N.-Szombat 1760); Saltus proemium caput Joannis in disco (Eszter-
 gam 1756); Sanchus (Szakolca 1759); Saul (N.-Szom-
 bat 1761); *Seba (Kolozsvár 1765); Sedecias (Besz-
 tercebánya 1759); Svehla (N.-Szombat 1731); Syl-
 vius (Kolozsvár 1765); Syrao et Heracles (Tren-
 csin 1761); *Telephus (Soprony 1767); Thebae vin-
 dicatae (N.-Szombat 1761); Theodosius junior (U.
 o. 1737); Theophilus (Selmec 1759); Theoxena (N.-
 Szombat 1759); Thiamus et Penthesus (U. o. 1762);
 Thomas Nádasdius (Buda 1754); Thyrsis (Szakolca
 1763); Titus (Trencsin 1756); Tobias junior (U. o.
 1762); Tres pueri Babylonici (Selmec 1761); *Tro-

phaeum Martis Ungarici (N.-Szombat 1727); Utriusque sortis exemplar (Pozsony 1730); Verae fidei propugnaculum, Zela (Esztergam 1722); *Vidus (N.-Szombat 1719); *Zelotypia religionis Christianae (Pest 1727); Zrinius ad Sigethum (Pozsony 1738).

Ezekből láthatják olvasóink, hogy a latin költészet mennyiség tekintetében épen nem állt roszul; de annál rosszabbul állt minőség tekintetében. Nem is költészet csak verselés volt; eredetiséget hiába keresnénk benne: minden darabjában csak a római remekírók halvány utánzatát látjuk. Általános jellege a ridegség; a költők szűk korlátok között mozognak, érzelmeiknek, elmésségüknek határt szabott állásuk, vagy még többször saját tehetségük. Egyedüli érdekük a nyelvben s a versalkotásban van.
